

Лісіцина Ю. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. СТ. 143, 144 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

SUBJECT OF CRIMES IN THE ART. 143, 144 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

У статті проаналізовано обов'язкові ознаки суб'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 143, 144 Кримінального кодексу України. З'ясовано, що у ч. ч. 1,2 ст. 143 КК України ним є спеціальний суб'єкт – лікар-трансплантолог, а в ст. 144 КК України – медичний працівник.

Ключові слова: суб'єкт злочину, спеціальний суб'єкт злочину, трансплантація, донорство, лікар, медичний працівник.

В статье проанализированы обязательные признаки субъекта преступлений, предусмотренных ст. ст. 143, 144 Уголовного кодекса Украины. Установлено, что в ч. ч. 1,2 ст. 143 УК Украины им является специальный субъект – врач-трансплантолог, а в ст. 144 УК Украины – медицинский работник.

Ключевые слова: субъект преступления, специальный субъект преступления, трансплантация, донорство, врач, медицинский работник.

Obligatory features of the subject of crimes stipulated by Art. 143, 144 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed in the article. It is ascertained there is a special subject - a transplantologist in ch. 1, 2 Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine, and a medical worker in Art. 144 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: subject of a crime, special subject of a crime, transplantation, donation, doctor, medical worker.

Постановка проблеми. Оскільки суб'єкт злочину є одним з елементів складу злочину, питання про суб'єкта злочину посідає важливе місце в теорії та практиці застосування норм кримінального законодавства. Без встановлення суб'єкта злочину до особи неможливо застосувати покарання, окрім того, визначення окремих ознак суб'єкта злочину впливає на кваліфікацію скоєного злочину.

Стан дослідження. Питанню дослідження зазначеної проблеми у своїх роботах приділяли увагу: С.В. Гринчак, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, А.В. Мусієнко, О.В. Сапронов Г.В. Чеботарьова та ін.

Метою статті є проведення аналізу обов'язкових ознак суб'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 143, 144 Кримінального кодексу (далі – КК) України та визначення основних проблемних моментів.

Особа, яка вчиняє злочин, повинна бути наділена обов'язковими ознаками суб'єкта злочину, які містяться у ч. 1 ст. 18 КК України. Згідно з першою обов'язковою ознакою, суб'єктом злочину можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Другою обов'язковою ознакою суб'єктів складів злочинів є осудність, тобто усвідомлення особою на момент вчинення посягання фактичного характеру і суспільної небезпеки своїх діянь та можливість керувати ними. Третьою обов'язковою ознакою є вік, з якого настає кримінальна відповідальність. За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України).

Наведені ознаки є загальними і притаманні будь-якому суб'єктові складу злочину. Так, для складів

злочинів, передбачених ч. ч. 4 та 5 ст. 143 КК України, суб'єкт цих складів злочинів – загальний – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Як слушно зазначає Г.В. Чеботарьова, до суб'єктів складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України, слід відносити: по-перше, осіб, які пересадки органів або тканин не потребують, але купують їх для подальшого продажу; по-друге, осіб, які потребують донорського органа або тканини, але не хочуть стояти в черзі на трансплантацію відповідно до листа очікування; по-третє, самі донори, які погоджуються на вилучення у них органів або тканин для трансплантації за винагороду [1, с. 142]. Характеризуючи суб'єкта цього злочину, необхідно зауважити, що теоретично під дію норми, передбаченої ч. 4 ст. 143 КК України, мають потрапляти не лише покупці, але й продавці органів. Інтернет переповнений оголошеннями про бажання продати свої органи за гроші. Однак у Міністерстві внутрішніх справ України зазначають, що в діях осіб, які бажають продати «частини» свого тіла, складу злочину не вбачають. Вітчизняні правоохоронні органи не переслідують громадян, котрі продали або збираються продавати власні органи [2, с. 108]. Проте в Німеччині 2001 року відбувся перший судовий процес за справою щодо продажу людських органів за допомогою Інтернету, де обвинувачений, 19-річний громадянин Німеччини російського походження, опублікував в одному з аукціонів оголошення про продаж своєї нирки [3]. Притягнення до кримінальної відповідальності особи за дії щодо передачі нею своїх органів або тканин з метою отримання неправомірної вигоди певною мірою скоротило б кількість

так званих «добровільних донорів» з корисливих спонукань, а, відповідно, й кількість злочинів, що вчиняються у сфері незаконної трансплантації органів або тканин людини [4, с. 70].

Отже, суб'єктом незаконної торгівлі органами або тканинами людини слід визначати не лише покупців, але й продавців органів або тканин.

Водночас щодо окремих складів злочину, то їх суб'єкт повинен володіти й додатковими ознаками. Так, спеціальним суб'єктом злочину, згідно з ч. 2 ст. 18 КК України, є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Ані ст. 143, ані ст. 144 КК України не містять жодної вказівки щодо суб'єкта цих злочинів. Зазвичай ознаки, що характеризують спеціальний суб'єкт злочину, зазначені в диспозиції відповідної норми, проте в деяких статтях вони не вказані. Тому виникає необхідність їх виявлення шляхом аналізу інших елементів складу злочину, оскільки кожен елемент перебуває у взаємозв'язку та взаємозумовленості з іншими, створює певну залежність, зумовлює їх існування та зміст [5, с. 18].

У науці кримінального права також немає одностайності щодо суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України. Так, одні вчені вказують, що суб'єкт складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, – загальний [6, с. 125; 7, с. 357], а інші – спеціальний.

П.П. Андрушко вважає, що ними є особи медичного персоналу, які, здійснюючи діяльність із трансплантації органів або тканин людини, порушують встановлений законом порядок її проведення [8, с. 297]. Таку ж позицію підтримують інші автори [9, с. 329]. З.А. Загинеї вважає, що порушити встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини може лише медичний працівник [10, с. 284]. Таким, зазначає Г.В. Чеботарьова, може бути будь-який медичний працівник, який бере участь у діяльності із трансплантації (лікуючий лікар, завідувач відділення та інші спеціалісти відповідної галузі знань, які беруть безпосередню участь в обстеженні і лікуванні реципієнта) [1, с. 94].

На думку С.В. Гринчака, М.Й. Коржанського, А.В. Мусієнка, суб'єктом даного злочину є лише лікар [11, с. 194; 12, с. 183; 13, с. 7].

Будь-який встановлений нормами права порядок має свого адресата, тобто суб'єкта, який здатний розуміти такий порядок і зобов'язаний його дотримуватися. Чітка регламентація процедури трансплантації зумовлена особливою специфікою цього оперативного втручання, для здійснення якого, як правило, необхідні спільні зусилля багатьох осіб, котрі мають відповідні знання, кваліфікацію, досвід роботи, пройшли підготовку за сучасними технологіями, забезпечені необхідним обладнанням, лікарськими препаратами тощо [11, с. 188].

У ст. 1 Закону України про трансплантацію зазначається, що трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа

або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи тварини. Відтак порушити спеціальний метод лікування може не будь-хто, а лише спеціальний суб'єкт, на якого, згідно із законом, покладаються такі обов'язки.

Окрім цього, частково вказівка на спеціального суб'єкта зазначеного складу злочину міститься у санкції до ч. 1 ст. 143 КК України, де як додаткове покарання передбачено покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

З'ясувавши, що порушити встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини може лише спеціальний суб'єкт, слід визначити, хто ж ним може бути – медичний працівник (особа медичного персоналу) чи лікар.

Поняття медичного працівника опосередковано міститься в Основах законодавства України про охорону здоров'я. Так, відповідно до ст. 74 цього Закону, медичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам, що встановлюються МОЗ України [14].

Т.Ю. Тарасевич, розкриваючи зміст поняття «медичний працівник», зазначає, що таким слід визнати фізичну осудну особу, яка досягла 18-річного віку, відповідає кваліфікаційним вимогам (належна медична освіта, спеціалізація за певною спеціальністю медичного профілю, підвищення кваліфікації), має документ, який дає право займатись медичною діяльністю в Україні, та виконує професійні обов'язки щодо надання медичної допомоги пацієнтам [15, с. 5].

О.О. Дудоров до медичних працівників відносить працівників незалежно від того, яку спеціальну освіту вони мають та в якому закладі охорони здоров'я працюють (лікарі, провізори, акушерки, медичні сестри, фельдшери, працівники служби швидкої допомоги та державної служби медицини катастроф). Це особи, які займаються медичною практикою як різновидом господарської діяльності. Згідно із законодавством, вони зобов'язані надавати першу невідкладну медичну допомогу хворим, які перебувають у критичному для життя стані, а також у разі нещасного випадку [7, с. 329].

Лікар – це особа, яка закінчила передбачений курс медичних наук, одержала кваліфікацію, що надає право здійснювати медичну практику [16, с. 188].

Таким чином, поняття «медичний працівник» охоплює й особу лікаря, й осіб середнього та молодшого медичного персоналу. Очевидно, що не всі вони можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, відтак слушною є думка тих науковців, які суб'єктом цього злочину визначають саме лікаря. Окрім того, в Законі України про трансплантацію згадується лише такий вид медичного працівника, як «лікар», «консиліум лікарів». Водночас слід зазначити, що не будь-який лікар може бути суб'єктом злочину порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, таким, зокрема, слід вважати лікаря–трансплантолога.

Щодо складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України, то єдиною вказівкою на можливість вчинення цього складу злочину спеціальним суб'єктом, як і у випадку з ч. 1 ст. 143 КК України, є вказівка на таке додаткове покарання, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Немає єдності думок і серед науковців. Одні вважають, що суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України, – загальний [6, с. 125; 9, с. 329; 7, с. 357], інші – спеціальний, визначаючи таким лікаря [11, с. 217; 12, с. 183; 13, с. 7].

Очевидно, останню позицію слід визнати слушною. Операція з вилучення органів або тканин і подальша їх пересадка реципієнтові потребує спеціальних медичних знань, і проведення такої загальним суб'єктом може призвести до летальних наслідків і для донора, і реципієнта. Неправильне вилучення чи невжиття заходів щодо належного консервування вилученого органа чи тканини зробить їх пересадку неможливою.

Як зазначає С.В. Гринчак, будь-яке незаконне вилучення органів або тканин у живого донора завжди заподіє шкоду життю або здоров'ю останнього, тоді як суспільно небезпечні наслідки знаходяться поза межами складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України. Відтак відповідного вирішення вимагає проблема кваліфікації зазначених діянь. Так, автор вважає, що умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження або тяжкі тілесні ушкодження, заподіяні під час незаконного вилучення анатомічних матеріалів, потребують додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 122 КК («вчинені з метою примусу до певних дій») або за ч. 1 ст. 121 КК України, оскільки в цьому випадку вчиняються злочини більш тяжкі, ніж діяння, передбачене в ч. 2 ст. 143 КК України [11, с. 222].

Однак дана позиція є спірною, оскільки за таких умов порушується такий принцип кримінально-правової кваліфікації, як «non bis in idem». Думається, ст. 143 КК України є спеціальною щодо ст. 121, ч. 2 ст. 122 КК України, оскільки стосується вузької сфери – охорони встановленого законом порядку трансплантації. А тому діяння, що порушують встановлений законом порядок трансплантації (включаючи незаконне вилучення органів або тканин), підлягають кваліфікації саме за такою спеціальною нормою.

Отже, вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин (якщо такі дії вчиняються лікарем) потребують кваліфікації за ч. 2 ст. 143 КК України. Якщо вилучення органів

або тканин та їх трансплантацію здійснює особа, яка не є лікарем, або є лікар, що не має відповідної кваліфікації, чи позбавлена права здійснювати таку діяльність, то її дії слід кваліфікувати за сукупністю ст. 121 КК України в частині заподіяння шкоди здоров'ю донора і за ст. 138 КК України – в частині, якщо заподіяна шкода реципієнту.

Таким чином, склади злочинів, передбачені ст. 121 та ч. 2 ст. 143 КК України, розмежовуються саме за допомогою суб'єкта: у ч. 2 ст. 143 КК України такий суб'єкт – спеціальний – лікар–трансплантолог.

Як і у випадку порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, склад злочину, передбаченого ст. 144 КК України, також не містить вказівки щодо його суб'єкта.

Немає єдності і серед науковців щодо визначення суб'єкта для насильницького донорства. І тут одні вчені вважають, що суб'єкт злочину – загальний [9, с. 330; 1, с. 133], натомість інші – що спеціальний, вказуючи, що такими є: лікарі та інші медичні працівники, які провадять діяльність із взяття, переробки і зберігання крові та її компонентів, реалізують їх та виготовляють із них препарати. Співвиконавцями злочину можуть бути будь-які особи, що застосовували до потерпілого насильство чи ввели його в оману для добровільного давання ним крові [8, с. 298], або медичні працівники, тоді як суб'єкт кваліфікованих видів насильницького донорства – загальний [17, с. 311].

Відповідно до ст. 15 Закону України про донорство, взяття донорської крові здійснюють спеціалізовані установи і заклади переливання крові та відповідні підрозділи закладів охорони здоров'я, що знаходяться у віданні Міністерства охорони здоров'я України, інших міністерств і відомств та органів охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, лише за наявності відповідної ліцензії, виданої Міністерством охорони здоров'я України [18]. Враховуючи, що норма про насильницьке донорство стосується сфери охорони донорства, а порядок взяття донорської крові й попереднє обстеження донора чітко регламентовано законодавством, забір донорської крові здійснюється особами, які мають відповідну освіту або відповідають спеціальним вимогам. Зокрема, до таких можна віднести лікарів і працівників середнього медичного персоналу, а саме – медичних сестер. Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктом такого злочину, як «насильницьке донорство», є медичний працівник.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини і донорства крові: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; ІДП НАН України. К., 2003. 219 с.
2. Дорош Л.В., Л.В. Потапенко. Незаконна торгівля органами або тканинами людини. Питання боротьби із злочинністю. Харків: Право, 2011. Вип. 21. С. 99–111.
3. В Германии начался первый судебный процесс о продаже человеческих органов в Интернете. URL: http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mfId_37_ald_81608.html
4. Фроля В. Примушування особи до вилучення органів або тканин людини. Медичне право. 2013. № 1 (11). С. 67–71.
5. Устименко В.В. Спеціальний суб'єкт преступлення. Харьков: Выща школа; Изд-во при ХГУ, 1989. 104 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: «Елтон-2», 2012. Т. 1 780 с.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 9-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С.С. Яценка. Київ: А.С.К., 2002. 936 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Загиней З. Кримінально-правова герменевтика: монографія. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.
11. Гринчак С.В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини: монографія; наук. ред. Л.В. Дорош. Х.: Право, 2011. 296 с.
12. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навч. посібник. Київ: Атіка, 2002. 640 с.
13. Мусієнко А.В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів та тканин людини: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2010. 20 с.
14. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 2801-ХІІ. Ст. 19.
15. Тарасевич Т.Ю. Медичний працівник як суб'єкт злочину: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2011. 18 с.
16. Горпинюк О.П. Інформаційна приватність та її захист від злочинних посягань в Україні: монографія. Львів : ПП «Видавництво «Бона», 2014. 324 с.
17. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник / под редакцией профессора Е.Л. Стрельцова. Харьков: ООО «Одиссей», 2002. 672 с.
18. Про донорство крові та її компонентів: Закон України від 23 червня 1995 року № 239/95 (із змінами і доповненнями). URL: zakon1.rada.gov.ua